Heltalsaritmetik del 1: Euklides algoritm och modulär aritmetik

Johan Jonasson

November 2021

"Onyttig talteori som kom till nytta efter 400 år".

Vi talar bara om heltal idag.

Definition

Man säger att a delar b och skriver

$$a|b$$

om det finns ett heltal n sådant att

$$b = na.$$

Obs att $a|0$ för alla a (ta $n = 0$).

Theorem

Sats 1: *$a|b$ och $a|c$ om och endast om $a|mb+nc$ for alla m och n.*

Bevis:

$\Leftarrow$: Tag $m = 0, n = 1$ respektive $m = 1, n = 0$.

$\Rightarrow$: Att $a|b$ och $a|c$ betyder att det finns heltal p och q sådana att $b = pa$ och $c = qa$. Detta ger $mb + nc = (mp + nq)a$.

Theorem

Sats 2: *Om $a|b$ och $a, b > 0$, gäller att $a \leq b$.*

Theorem

Sats 3: *Om $a|b$ och $b|a$ gäller antingen $a = b$ eller $a = -b$.*

Definition

Den största gemensamma delaren till a och b ges av

$$sgd(a, b) = \max\{d : d|a \text{ och } d|b\}.$$

Exempel: $sgd(39, 63) = 3$.

Det är uppenbart att $sgd(a, 0) = a$ för alla a.

Definition

Om $sgd(a, b) = 1$ kallas a och b *relativt prima*.

Theorem

Sats 4: *$sgd(a, b) = sgd(a + nb, b)$ för alla n.*

Bevis: Låt $d = sgd(a, b)$ och $d' = sgd(a + nb, b)$.Eftersom $d|a$ och $d|b$ gäller $d|a + nb$ enligt Sats 1. Alltså delar d både b och $a + nb$, så $d \leq d'$.
Å andra sidan medför $d'|a + nb$ och $d'|b$ att $d'|(a + nb) - nb$, dvs $d'|a$. Alltså $d' \leq d$.

Divisionsalgoritmen: för varje par a, b av positiva finns heltal q och r sådana att $0 \leq r \leq b - 1$ och

$$a = qb + r.$$

Detta är heltalsdivision. Man kallar q för *kvoten* och b för *resten* vid heltalsdivision av a med b.

Euklides algoritm:

$$
\begin{aligned}
a &= q_1 b + r_1,\ 0 < r_1 \leq b - 1 \\
b &= q_2 r_1 + r_2,\ 0 < r_2 \leq r_1 - 1 \\
r_1 &= q_3 r_2 + r_3,\ 0 < r_3 \leq r_2 - 1 \\
&\vdots \\
r_{n-2} &= q_n r_{n-1} + r_n,\ 0 < r_n \leq r_{n-1} - 1 \\
r_{n-1} &= q_{n+1} r_n.
\end{aligned}
$$

Då är $r_n = sgd(a, b)$, ty

$$sgd(a, b) = sgd(a - q_1 b, b) = sgd(r_1, b) = sgd(r_1, r_2)$$

$$\ldots = sgd(r_{n-1}, r_n) = sgd(r_n, 0) = r_n.$$

Euklides algoritm är mycket effektiv, kräver högst $\log_2 b$ steg. Man kan också "köra den baklänges" och få *Euklides utökade algoritm*, där man finner två heltal u och v så att $au + bv = sgd(a, b)$. Illustreras bäst med ett exempel:
Exempel: $a = 876,\ b = 204$

$$\begin{aligned} 876 &= 4 \cdot 204 + 60 \\ 204 &= 3 \cdot 60 + 24 \\ 60 &= 2 \cdot 24 + 12 \\ 24 &= 2 \cdot 12. \end{aligned}$$

Alltså är $sgd(876, 204) = 12$. Baklänges

$$\begin{aligned} 12 &= 60 - 2 \cdot 24 = 60 - 2(204 - 3 \cdot 60) = 7 \cdot 60 - 2 \cdot 204 \\ &= 7(876 - 4 \cdot 204) - 2 \cdot 204 = 7 \cdot 876 - 30 \cdot 204. \end{aligned}$$

Vi kan alltså skriva $12 = 876u + 204v$ med $u = 7$ och $v = -30$.

Primtal

Om $p \geq 2$ och de enda delarna till p är 1 och p, så kallas p för ett primtal.

Theorem

Aritmetikens fundamentalsats: *För alla heltal $a \geq 2$ gäller att a kan skrivas som en produkt av primtal. Detta kan göras på endast ett sätt, bortsett från ordningen på faktorerna.*

Bevis av existens: Påståendet är sant för $a = 2$. Tag ett $a > 2$ och antag att alla $b = 2, 3, \ldots, a-1$ kan skrivas som produkter av primtal. Nu är a antingen ett primtal, i vilket fall a är sin egen produkt av primtal, eller så kan man skriva $a = a_1 a_2$ för två tal $2 \leq a_1, a_2 \leq a/2$. Enligt antagande kan båda dessa skrivas som produkter av primtal, vilket då gäller även a. Nu följer påståendet av induktionsprincipen.

Theorem

Sats 5: *Om a och b är relativt prima och $a|bc$ gäller att $a|c$.*

Bevis: Enligt EUA kan man finna u och v så att $au + bv = 1$, vilket medför $acu + bcv = c$.
Att $a|acu$ är självklart och att $a|bcv$ följer av att $a|bc$. Därför gäller att $a|acu + bcv$, dvs $a|c$.

Theorem

Sats 6: *Om p är ett primtal och $p|ab$ så måste $p|a$ aller $p|b$.*

Bevis: Om p inte delar a gäller $sgd(a, p) = 1$, så $p|b$ enligt Sats 5.

Theorem

Sats 7: *Om p är ett primtal och $p|a_1a_2 \cdots a_k$ gäller att $p|a_i$ för minst ett i.*

Theorem

Sats 8: *Om p är ett primtal och $q_1, q_2, \ldots, q_k$ är primtal, gäller att $p = q_i$ för minst ett i.*

Bevis av entydighet i AFS: Skriv a som två olika primtalsprodukter:

$$a = p_1 p_2 \cdots p_m = q_1 q_2 \cdots q_n$$

med $m \leq n$.
Då gäller att $p_1 | q_1 q_2 \cdots q_n$, så $p_1 = q_j$ för något j. Eftersom vi inte bryr oss om ordningen på primtalsfaktorerna kan vi anta att $j = 1$. Förkorta och få

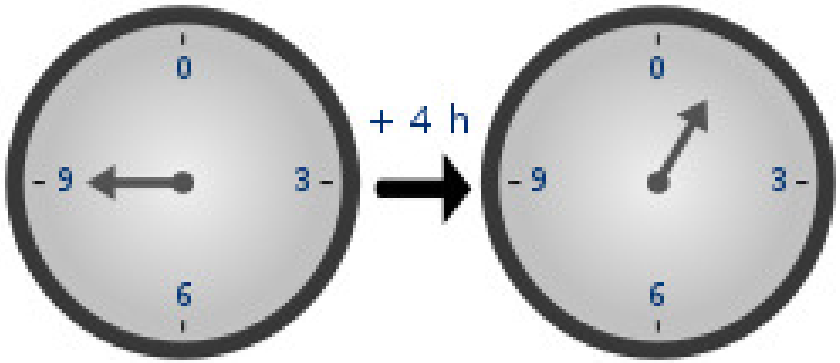
$$p_2 p_3 \cdots p_m = q_2 q_3 \cdots q_n.$$

Enligt exakt samma resonemang kan vi förkorta bort p_2, q_2 och sedan p_3, q_3 etc, tills vi får

$$1 = q_{m+1} q_{m+2} \cdots q_n.$$

Eftersom alla primtal är ≥ 2, måste produkten till höger vara tom.

Modulär aritmetik

Definition

Man säger att a är kongruent med b modulo n om, skrivet

$$a \equiv b \mod n$$

om $n|a-b$.

Notera att $a \equiv b \mod n$ är en ekvivalensrelation, ty $a \equiv a$, $a \equiv b \Rightarrow b \equiv a$, och $a \equiv b, b \equiv c \Rightarrow a \equiv c$. Skriv

$$[k] = [k]_n = \{j : j \equiv k \mod n\}$$

för ekvivalensklassen som innehåller k.

Definition

Heltalen modulo n ges av $\mathbb{Z}_n = \{[0], [1], \ldots, [n-1]\}$.

$\mathbb{Z}_n$ kallas också för den cykliska gruppen av ordning n.

Exempel: Med $n = 7$ får vi $\mathbb{Z}_7 = \{[0], [1], \ldots, [6]\}$ och $[5] = \{\ldots, -9, -2, 5, 12, 19, \ldots\}$, "mängden av alla klockslag som är samma som 5 på en sjutimmarsklocka".

Räkning i $\mathbb{Z}_n$ gör man som vanligt, men slänger bort multipler av n:

- $[a] + [b] = [a + b]$,
- $[a][b] = [ab]$.

Theorem

Sats 9: *Om $a \equiv c$ och $b \equiv d$ modulo n gäller att*

- $a + b \equiv c + d \mod n$
- $ab \equiv cd \mod n$.

Bevis: Per definition finns heltal s och t så att $c - a = sn$ och $d - b = tn$. Detta ger

$$cd-ab = cd-ad+ad-ab = d(c-a)+a(d-b) = dsn+atn = (ds+at)n.$$

I uträkningar kan man när som helst slänga bort överfödiga multipler av n. Det kan underlätta mycket eller t.o.m. vara nödvändigt.

Exempel. Vad är $[2]^{4120}$ i $\mathbb{Z}_{13}$? Alternativ 1:

$$[2]^{4120} = [2^{4120}] = [\text{ett tal med ca 200 siffror}] = [?].$$

Alternativ 2: Notera först att $[2]^{12} = [16]^3 = [3]^3 = [1]$. Alltså

$$[2]^{4120} = [2]^{2\cdot 12^3+4\cdot 12^2+7\cdot 12+4} = [2]^4 = [3].$$

För vilka element $[b] \in \mathbb{Z}_n$ finns det invers, dvs ett element $[c]$ sådant att $[b][c] = [1]$? För detta krävs att $bc \equiv 1 \mod n$, dvs $bc + nk = 1$ for något heltal k. För $sgd(b, n) = 1$ finns en lösning enligt EUA. För $sgd(b, n) = d > 1$ är $bc + nk$ delbart med d för alla k, så ingen lösning finns. Alltså:

$$[b]^{-1} \text{ existerar i } \mathbb{Z}_n \text{ om och endast om } sgd(b, n) = 1.$$

Man finner $[b]^{-1}$ med EUA.

Exempel. Finns $[8]^{-1}$ i $\mathbb{Z}_{19}$? Ja, ty $sgd(8, 19) = 1$. EA ger

$$\begin{aligned} 19 &= 2 \cdot 8 + 3 \\ 8 &= 2 \cdot 3 + 2 \\ 3 &= 1 \cdot 2 + 1 \end{aligned}$$

Baklänges ger

$$1 = 3-2 = 3-(8-2\cdot 3) = 3\cdot 3-8 = 3(19-2\cdot 8)-8 = 3\cdot 19-7\cdot 8.$$

Detta ger $[8]^{-1} = [-7] = [12]$.
Kontroll $[8][12] = [96] = [5 \cdot 19 + 1] = [1]$.